

Kulturna obzornja

Naša vrednost doma

Vprav te dni, ko ljubljanska drama slavi Cankarja, nam prihajajo v misli njegove besede, ki jih je tolikokrat dejal in napisal ter z njimi obsodil vso našo malodušnost in zagrizenost. Marsikoga je zbudil njegov cinični in satirični jezik, s katerim je bičal po trpežnih hrbtih, da bi nas ozdravil. Danes, po več ko dvajsetih letih zopet zdihujemo za njim in si želimo, da bi ne prišel le eden, marveč da bi prišlo deset takšnih Ivanov Cankarjev, ki niso sicer »blagodejina«, pa tembolj zdravilna potreba. Želimo si jih, da bi dvignili narod iz mrtvila, ga usmerili v bodočnost in mu pokazali, kje je pravo mesto njegovega dela.

Naše razmere se od Cankarjevih dob niso mnogo izpremenile, praznoprav v ničemer; le kazalec na letih se je premaknil. Še vedno se bjeemo liberalci in..., kakor v sedemdesetih letih; še vedno blatimo svoje največje in najboljše ljudi; še vedno si domišljujemo, da se svet vrti okrog nas in da je za nas edino merodajno samo to, kar se dogaja na slovenskih tleh. Ne gledamo okrog; očitno ne vidimo, kakšno bliskovito naglo se preobrača in spreminja ves svet in ne pomislimo, da bo utegnil ta vrtinec zavrteti tudi nas in nas ponesti kot lahko peresce, če ne bomo nanj pripravljeni. Kajti, ne smemo misliti, da je svoboda samo politična domena; ne, mnogo bolj se dotika kulture, ki traja, dočim se politika neprestano menjava. Zaostajamo za ameriškimi temipom razvoja, ki ne čaka, marveč neusmiljeno hiti naprej in pohodi vse, karkoli je prepočasnega ali pasivnega. Mi smo le neznanen del tega svetovnega vrenja; vendar more tudi neznanen del postati pomemben, če je dovolj odporen in življenjsko močan.

Cankar (in mnogi z njim) se je pritoževal, da ga domovina zametava, da se ne potrdi, da bi ga razumela in priznala. Šele po smrti so mu od vseh strani slavo zapeli in vsi so se pulili zanj; vsem je bil »naš«, za življenja ga ni nikdo poznal. Danes je temu dvajset let. Pa poglejmo, ali je kaj drugače kot takrat! Pisatelj napiše knjigo: vsesplošna kritika, ne stroga, ampak omalovažujoča, češ, saj to sploh ni! Prav isto se godi skladatelju, kiparju, slikarju, tudi znanstveniku. In prav podobno doživljajo naši gledališki in umetniški hrami; pride od nekod nekdo, ki je v davnih časih užival slavo, pa še vedel ni, da živijo na svetu Slovenci. Na stara leta, ko so mu malone povsod pokazali vrata, je prišel k nam, in se svojim ušesom verjeti ni mogel: »Čudovito, bano! Naši domači se lahko pred njim skrijejo!« In res se skriva, pa ne pred njim, temveč pred slovenskim ljudstvom, in ne zato, ker bi jih bilo sram, marveč iz ogorčenja in čisto — žal — iz zaprenosti. Vzdihamo s Cankarjem in očitno domovini vlačugarstvo. Ne rečem, da bi bilo vedno tako, da se vendar pogosto zgodi; tudi ne trdim, da bi bili vsi tuji gostje nesposobni in ostareli, kajti včasih vendarle zaidejo k nam tudi dobri mojstri. Trdim le to, da ni prav, če zapostavljamo domače tvorce pred tuimi, četudi bi ti bili od naših še toliko boljši; vsakdo je bolj ali manj

otrok svojega okolja, tudi naš človek. In če mu domovina ni mogla razprostrti peruti širje, mar je potem ni vreden? Tudi ne trdim, da bi vsakemu velikemu človeku že za življenja stali spomeniki; marsikdo je doživel tudi v tujini podobno usodo kot naši Cankarji. Pa vendar ne morejo biti ti primeri razlog za to, da bi smeli že načelno odklanjati vse, kar je domačega, bodisi v kulturi, gospodarstvu ali čemer koli. Vsaj potruditi se moramo, da bomo domeli stremeljenja svojih velikih ljudi, da se jim bomo čim bolj približali in jih tako podprli v njihovem delu. Razumevanje je čisto dragocenejši lek kot vsi slavospevi, denarni ali častniški ali kakršni koli drugačni. Poglejmo si Čehe, Nemce, Francoze ali Italijane; večinoma jim je prva domača vrednota in potem šele pride vse drugo na vrsto. »Svoji k svojim« ni krilatica, ampak globoko prepričanje zrelih narodov, ki se zavedajo svoje lastne sposobnosti in svojega svetovnega poslanstva.

Pravijo, da moremo pravilno ocenjevati vrednost nekega naroda po njegovi kulturi. Res je, res pa je tudi, da kulturo dviga narod tembolj, čimbolj dozoreva, čimbolj črpa iz svojih lastnih sil in čimbolj se zaveda samega sebe. Narod, ki hoče biti kulturni, ne sme biti malodušen, ne malomeščanski, ne enostranski; ne sme se zapirati v meje domačega plota, marveč mora s širokim pogledom dojeti svetovno problematiko in jo pravilno spojit z domačo. Šele takrat, ko bo ravnal v smislu teh dejstev, bo mogel primerjati in slediti svetovnemu pretakanju brez bojazni za obstoj. Tudi za naš narod velja enaka načela, kakor za ostala ljudstva. Zato moramo obrniti najprej pogled k sebi; vendar ne v malenkostne prepire, marveč v naše kulturo bistvo, da bomo trdno gradili in postavili slovensko kulturno stavbo, ki bo izraz naše stvariteljske moči in naše zavesti. Odtod šele bo sodila pot v svet, če bo hotela biti uspešna in če bo hotela pokazati svetu, da bivamo in bomo bivali. Cankarjeve pridige naj nam bodo spomin, da ne smemo delati naprej tako, kot smo doslej in da ne smemo biti narod zagrizenih prepirljivcev in strankarjev, marveč narod odkritih in močnih ljudi, ki so premerili bodočnost in vedo, kod gre njihova pot. Zbrišimo s sebe pečat hlapcev in Martinov Kačurjev, da bomo vsaj enkrat videli, kdaj je človek vrednejši!

Spol in kultura

Ali veste, kdo je bila Mary Wollstonecraft? Prva feministka v modernem smislu. V dobi njene mladosti (rodila se je leta 1759.) so bili tudi v razmeroma prosvetljeni Angliji državni zakoni silno pristranski in v korist moškega. Tako je po očetovi smrti dobil vse pravice takoj njegov najstarejši sin, ki mu je morala biti tudi mati pokorna. Podrejenost žensk je bilo opaziti že v vsej vzgoji, ki nikakor ni stremela za tem, da bi napravila iz žensk misleča bitja (in za tem tudi danes še povsod ne stremi). Mary Wollstonecraft je pisala leta 1792.: »Če bi moške imeli rajši pametno družbo, kakor pa suženjsko pokorščino, bi našli v nas než-

nje hčerke in sestre, zvestejše soproge in razumnejše matere, z eno besedo, boljše državljanke.« Knjiga, v kateri to stoji, »A vindication of the Rights of Women« je izšla leta 1792.

Imela je velik uspeh. Mnoge žene so jo občudovale, druge, udane bolj ali manj pozlačenemu suženjstvu, so jo napadale. Stranka tedanjega korumpiranega ministra Walpoleja (istega, ki ga je tudi Swift napadal) jo je imenovala »filozofirajočo kačo« in »hijeno v krilu«. Vkljub vsemu so njene ideje o enakopravnosti moških in žen zmagovale in ko je koncem osemnajstega stoletja prišel Dositije Obradović v London, se je prijetno čudil svobodnemu, normalnemu obnašanju samozvestnih Angležinj, ki jih je primerjal s svojimi revnimi in neizobraženimi rojakinjami, katerih položaj se v nekaterih predelih naše domovine na žalost niti do danes ni spremenil.

Tudi Slovenci smo imeli feministko Zofko Kvedrovo, ki je načenjala žensko vprašanje bolj od čustvene plati. V novejšem času pa je stvar prevzela Angela Vodecova. Njene knjige so pisane stvarno, s poznavanjem predmeta in vendar s toplim sočustvovanjem za usodo tolikih žen. — Zelo zanimivo. Mislimo, da »pošten moški« pred vsem tudi kritizira stvarno in pošteno stvari, ki jih je njegov nasprotnik v resnici izrekel. Človek pa lahko prečita knjigi »Spol in usoda« I. in II. del od začetka do konca, toda o kakšnem »zavzemanju za skupinske paritve« v njih ne bo našel sledu. Prav to pa omenjeni ples »cunije« trdi. Če izvira njegov neverjetno, res že pretirano surovi ton iz resnične prepričanosti, da je storil etično sijajno dejanje, je knjigo razumel tako narobe, kakor ju more človek s količjak zdravimi možgani razumeti.

In vendar pušča vsa stvar nenprijeten okus na jeziku. Ali so resnice, ki jih omenja Vodecova, res tako nevarne, da moramo moški, če se proti njim branimo, izgubiti vse dobre manire? In odredi se vsaki kulturi, ki v boju, kakor znano, škodi?

Štimac: Automelody

Misel te dramske reportaže — avtor je upravičeno skromen in ne rabi besede »drama« — je kaj enostavna: Današnjemu družbenemu ustroju se kot posameznik ne moreš ustaviti, ali te potegne s seboj, ali te pa pregazi. Izmed dveh revnih inženjerjev, mehanikov v garaži ob glavni cesti, ki sta se poleg svojih izumov pečala tudi z raznimi socialnimi utopijami, se eden izneveri in gre med »industrijalce«, dokler ga življenjsko razočaranje in žena strtega ne bruheta zopet nazaj na ulico. Tehnika te reportaže je reviška, polna več ali manj filmskih zanletov — zato mora publiki ugajati. Posebno v resokusni, človek bi dejal razkošni inscenaciji režiserja V. Skrbinška. Tu je pokazal Skrbinšek res veliko. Naj omenim dvorano, v kateri se vrši seja akcionarjev s svojo blede zeleno lučjo, ki je dala vsemu prizoru neko resnično veleindustrijsko preutrujeno obeležje. Sploh se je v tej igri Skrbinšek kot režiser polno uveljavil.

Igralci so bili kot običajno dobri. Debutirala je Skrbinškova kot Ethel. Morda bi se v kaki drugi vlogi bolje obnesla — po tej je težko soditi. Njena velika pred-

nost pred drugimi je pomanjkanje vsake rutine.

PREJELI SMO

Dejanja. Januar 1939. S to številko stopajo Dejanja v drugo leto. V uvodu pravi urednik E. Kocbek: »Zato nočemo biti nikakva zgolj teoretična revija, posebno pa ne literaren magazin, kjer se več ali manj slučajno zbirajo neobvezno ustvarjajoči kulturni delavci. Revija je važna celica v življenju naroda...« O »človekovi veličini« razpravlja dr. A. Trstenjak. A. Kolar je prispeval leposlovni sestavek »Bratovščina«, dr. A. Slodnjak je posvetil Cankarju članek »O neminljivem Cankarjevem delu« ter pravi med drugim: »Toda v Cankarjevi umetnosti se ne razodeva samo elementarna želja našega naroda, izoblikovati samoroden načrt človeškega življenja, v nji je izražena tudi globoka utrujenost, morebiti celo življenska potrtost našega naroda«. V »Zapiskih na robu« šiba dr. A. Gosar slabe lastnosti, kot nasilje, malodušnost, ki jim zapadejo tudi mnogi kristjani in katoličani. V reviji je tudi priobčen začetek razpravljanja. S. Šalija o »Krščanski antropozofiji Nikolaja Berdajeva«, v katerem nam prikazuje sodobnega filozofa Rusa N. Berdajeva, ki živi sedaj v Parizu. Med dokumenti je izšlo v prevodu eno poglavje iz knjige W. Schubarta: »Europa und die Seele des Ostens«. B. Grafenauer v Pregledih prikazuje slovenski položaj. Pod Književnimi poročili je kritika L. Legiša o pesniški zbirki Alojza Gradnika: »Večni studenec«, kritika dr. A. T. o knjigi dr. Josipa Mala »Zgodovina slovenskega naroda«, dr. A. T. o knjigi Hrovat Emil »Spoznavni vidiki dinamske psihologije« in Janeza Logarja o knjigi L. Legiša: »Slovenska poetiza od Vodnikovih Pesmi za pokušno do priprav za Kranjsko čbelico (1806—1828)«.

Gruda št. 1. Januarska številka tega mesečnika, ki je namenjena kmetjski prosveti, prinaša na uvodnem mestu pesem Jožeta Jermančiča »Zimske rože«; Ivan Nemec v sestavku »Delajmo in ustvarjajmo!« upravičeno graja tisto vrsto revežev, ki je sama kriva svoje nesreče; J. o »Našim pesnikom« daje nekaj nasvetov pesnikom; v prevodu članka dr. Chloupeka »Delaj kakor oče!« seznanja čitatelje z življenjem kmetov pred dobrimi stopetdesetimi leti in nazorno prikazuje, kam bi prišli, če bi se vedno držali tistega »Delaj kakor oče!«. Sledje pesem J. Struje »Zimsko pismo«, A. Podiavorska razglabljanja »Borba za novega človeka«, poročilo o novih knjigah; »Morfij« je naslov članka, ki nas pouči o kvarnem vplivu mamil; dr. Sr. Goljar v »Obličju slovenske vasi« pravi med drugim, da »slovenska vas čaka mož, ki bodo zgradili zanj dovolj potov in cesta, da jo privedejo k spoznavanju resnice in k volji, ne odnehati od borbe, dokler ne bo izvojevana«. V rubriki »Svetovna opazovalnica« je opisana borba za kanale in prekope. V sestavku »Važna pridobitev« pravi poročevalec, kakšne važnosti je za nas Slovence ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. List se spominja umrlega Karla Čapka. J. Udovič poroča o knjigi Vinka Möderdorferja »Slovenska vas na Doleniskem«. List zaključuje manjši sestavki in roman »Delo« W. St. Reymonta, ki se nadaljuje.

Vraže v Slov. goricah

M. O. Š.

Kolikokrat se veselimo dejstva, da naš ljudje veliko berejo; to nam je zagotovilo, da stoje na visoki kulturni stopnji. Odkrit pogovor z deželiskim človekom, posebno z žensko, pa nam odkrije svet take teme, da se kar zgrozimo.

To velja v prvi vrsti za vraže, ki temelje še v poganski dobi in se za čudo v tolikih stoletjih niso izgubile.

Rekel bi kdo, da so prav znani, veliki moške bili tudi praznovorni, vendar je v tem velika razlika. Pri njih je bila praznovornost protiutež preveč razvitemu razumskemu življenju, v nekaterih naših deželskih krajih pa je to še vedno pomanjkanje zdrave razsodnosti. Pri prvih praznovornost nikomur ne škodi, pri drugih pa škodi njim samim (kmetje si kupujejo čare!), še več pa škodi tistemu, oziroma tisti, ki jo soravljajo v zvezo s temnimi, hudobnimi silami.

Kolikokrat nas zazebe, ko beremo o nesrečnih ženskah, ki so jih kot čarovnice zažigali na grmadah. In vendar v nekaterih slovenskih pokrajinah čarovnice niso izumrle. Vanje veruje trdno večina žensk in moških.

Ta ali ona vas ima svojo čarovnico, govorice krožijo o njih, s prstom kažejo nanje in bi jih brez vsake žalosti spravili s sveta, če bi bilo javno dovoljeno kakor nekoč.

Saj so te žene krive vseh nesreč pri ži-

vini! One jih urečejo. Konjederec ima — še danes — proti njihovem uroku sredstva. Kmet gre k njemu, »pičce«, kakor mu pravijo, mu da kako zelišče, recimo za bolno svinjo, in mu obenem naroči, naj ženi, ki pride prva k njemu, da bi si kaj izposodila, nič ne da, kajti ona je tista, ki je žival urekla; zdaj sluti zdravilo in skuša uničiti njegovo moč s tem, da dobi iz te hiše kak predmet. Zaželeno mora lastnik takoj zažgati (pomislite, kakka izguba!). Tako je ob nekem slučaju, ko ji je prizadeti odrekel čeber in ga vrigel nato v ogenj, baže kričala »coprnica« za hišo! O joj, moji prsti gorijo, moji prsti gorijo!

Neka žena je pobrala pod tujim drevesom lepa jabolka in lastnica, ki je slučajno prišla v bližino in jo videla, je baže »coprnica«, ker jo je urekla in sama (!) priznala. Žena si je namreč tisti trenutek izpahnila nogo (vsekakor je nerodno stopila, ko je hotela ubežati!), lastnica pa se je približala in ji dejala: »Zdaj mi je pa res žal, da sem ti to storila, toda čara ti ne morem več odvzeti«.

Besedo »čara« je tatice gotovo dodala v svoji jezli!

Nekateri »coprnice« škodijo predvsem malim otrokom. V plenice jim neopazno naredijo posebne vozle, medtem ko ga občudujejo, dete nato začne hirati, one same pa od njihove moči — vzeveto.

Nekateri pa so nevoščljivi tudi odraslim. Tako je ena pogosto govorila neki šivilji, kako da je lepa in jo pri tem božala po vratu in ramenih. Prej lepa šivilja je začela hirati, da je ni več spoznati. (Kdo ne ve, kako more šiviljam škoditi njihov poklic, ker sede po cele dneve sključene nad strojem?) Ta šivilja še živi in veruje, da ji je čarovnica škodila.

Kdo so te nesrečnice? Včasih najbrž žene, ki imajo prodoren pogled (morda hipnotično moč?), včasih kaka žena, ki ni priljubljena, včasih žena, ki se iz katerega koli vzroka ne mení veliko za druge, včasih pa prav gotovo kaka prav izredno bistra žena, ki nadkriljuje svojo okolico. Primer za to je ona »coprnica«, ki je prišla na ta glas radi sledečega dejstva: točno opoldne, ko je zazvonilo (kaj niso zvonovi posvečeni?) je dejala: »Hitro, hitro moram iti domov molzt. Najprej so se ji drugi smejali, ko pa so spoznali, da dajejo njene krave veliko mleka, ker jih je pač nekoč držala v velikem redu, so ji jeli očiti, da je »coprnica«; sklenali so, da dobi višek mleka seveda no taini poti, s tem, da ga odvzame sosedovi kravi, ki zadnje čase ni nič prida. Celo, ko se je njena krava otefla, da je še imela dovolj mleka.

Ali ni s kako tako vražo v zvezi tudi upornost, s katero trdijo nekateri mlekarice, da ne smejo pred molžo oprati vimena? Rajši ga cedijo skozi ne vem kako gosto krpo in prenašajo psovke gospodinji, ki še vedno najdejo na dnu črno, tenko goščobo.

Ali vera v tolikih stoletjih ni znala iztrebiti takih zaostalih nazorov in vraž? Saj ljudje hodijo zvesto v cerkev!

Hodijo, toda nekaterim cerkev ni pragnala praznovornosti, temveč so celo zakramente izrabili v svoje praznovorne namene.

Še danes vedo povedati na deželi o tej ali oni ženski, ki je jemala pri obhajilu hostijo iz ust in jo spravila v torbico. Takka ženska je vrgla nato košček v svinjak, da bi imela s prašiči več sreče. Pozneje jo je pekla vest in sama je pravila, da je po tistem dejanju slišala večkrat v hlevu jok, podoben otroškemu in je to pripisovala svojemu zlemu dejanju.

Drug slučaj je še značilnejši. Neka pritičkava ženica, ki je radi tega živela precej zase, je bila na glas, da je čarovnica. Pri vsem tem pa ljudi ni nič motilo, da bi ne pravili, kako je tudi vzela hostijo iz ust in jo dala med žito ter je samo zato imela tak blagoslov(!), da ji je lepo rodilo in je imela vedno vsega dovolj, dasi je imela zelo malo polja.

Ali ni to dokaz, kako površno jemljejo ljudje vero, ako se jim zdí popolnoma naravno, da coprnici pomaga k blagostanju tako bogoskrunstvo!

Nehote si ob takih pogovorih zaželim, da bi nastopila nova, poglobljena doba prosvetljenstva, ki bi delala na vso moč na to, da bi kultura ne bila samo predprava mesta, temveč bi razsvetlila tudi vsak podeželski kot.

M. O. Š.